



INSTYTUT
KULTURY
POLSKIEJ

WYDZIAŁ POLONISTYKI UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

Przewodnik bibliograficzny

dla osób studiujących na kierunkach
kulturoznawstwo – wiedza o kulturze
i sztuki społeczne

opracowanie:

Marcin Bogucki, Piotr Kubkowski,
Łukasz Zaremba, Agata Zborowska

WARSZAWA 2022

Spis treści



1. **Wprowadzenie / s. 4**
2. **Zasady edycji tekstu głównego / s. 5**
3. **Przypisy i bibliografia / s. 6**
4. **Materiały wizualne / s. 17**
5. **Małgorzata Szpakowska,
Redakcja cytatów – rady praktyczne / s. 19**

Przewodnik bibliograficzny opiera się również na *Informatorze bibliograficznym i bibliotecznym dla studentów wiedzy o kulturze* pod redakcją Leszka Kolankiewicza (Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW, Warszawa 2002).

Można w nim znaleźć szczegółowy przegląd zagadnień związanych z edycją tekstu. Odsyłamy do tej publikacji wszystkie osoby pragnące zapoznać się z kompletnym zestawem reguł oraz wyczerpującymi uzasadnieniami proponowanych zapisów.

W pracy nad ostatecznym kształtem *Przewodnika bibliograficznego* brali także udział Roman Chymkowski, Zuzanna Grębecka, Leszek Kolankiewicz, Marta Zimniak-Hałajko, Jerzy Stachowicz, Matylda Szewczyk oraz Anna Jaroszuk (korekta i uzupełnienia).



1. Wprowadzenie

Istnieje wiele systemów, zbiorów zasad, konstelacji przekonań i osobistych upodobań dotyczących tego, jak powinien wyglądać gotowy tekst – również tekst akademicki. Tworząc ten krótki przewodnik, przywoływaliśmy własne praktyki piśmienne lub przygody czytelnicze, czasem z przyjemnością, czasem z frustracją. Edycja tekstu, której pierwszym celem jest uczynienie go przejrzystym w odbiorze, bywa bowiem przygodą, nie zawsze miłą. Aby ułatwić to zadanie osobom studiującym w Instytucie Kultury Polskiej UW, prezentujemy instrukcję, rozumianą przede wszystkim jako zbiór sugestii, a nie zakazów oraz nakazów, choć i takie stanowcze zalecenia można tu znaleźć. Omawiamy jedynie sprawy najbardziej podstawowe. Kwestie bardziej zaawansowane i sporne konsultować warto z osobami opiekującymi się poszczególnymi tekstami zaliczeniowymi i dyplomowymi.

Najważniejszą regułą edycji tekstu, do której chcemy przekonać, jest konsekwencja. Dotyczy nie tylko wizualnego wymiaru tekstu – właściwości takich jak układ akapitów, cytaty blokowe, justowanie, wielkość czcionki, ale też doboru skrótów i zaimków. Oczywiście czasem intencjonalny gest złamania konwencji może wносить dodatkowe znaczenia. Aby jednak zabieg taki stał się czytelny, wymaga kontrastu – nie da się go dostrzec w nieporządku.

Proponując zestaw reguł, nieuchronnie mierzymy się z ich ograniczającym, a nawet wykluczającym działaniem. Jednym z najważniejszych zagadnień, o których dyskutowaliśmy, okazała się – pożądana przez nas – językowa inkluzywność, ujawniająca się jako wyzwanie szczególnie wobec ograniczonej elastyczności polszczyzny oraz dotychczasowych konwencji edytorskich. Formułowanie sugestii zmuszało do dokonywania trudnych wyborów: czy wszędzie stosować feminatywy, czy robić to wymiennie z formami męskimi? Jak ma się ten problem do zasady zachowania ekonomii tekstu, którą być może powinniśmy kierować się w poradniku? Jak binarność wpisana w alternatywne zapisy „tegoż”/„tejże” ma się do niebinarnych identyfikacji osób piszących cytowane przez nas teksty (i naszych własnych tożsamości)? Choć podejmowane są próby stworzenia bardziej inkluzywnej postaci polszczyzny, do tej pory nie pojawiły się powszechnie przyjęte propozycje rozwiązujące kwestię płci kulturowej w odnośnikach bibliograficznych. Jedną z możliwości jest powtórzenie w przypisie imienia i nazwiska danej osoby, aby uniknąć stosowania upłciowionych zaimków, inną zaś jest użycie liczby mnogiej „tychże” do opisu pojedynczej osoby autorskiej. W poradniku używamy w przykładach naprzemiennie form żeńskich i męskich.

[...]

[Rada]

W przypadku osób, które dokonały tranzycji, zalecamy posługiwać się w tekście właściwymi danymi oraz zaimkami i jedynie w odnośnikach bibliograficznych wskazać na *deadname*, inaczej nekronim, pod którym ukazała się dana publikacja: imię i nazwisko [jako: *deadname*].
Jack Halberstam [jako: Judith Halberstam], *Female Masculinity*, Duke University Press, Durham 1998.



Przyjęło się stosować dwa podstawowe systemy redagowania odnośników bibliograficznych (choć istnieje bardzo wiele ich wariantów). Pierwszy z nich – oksfordzki – polega na tym, że do tekstu głównego dodawane są przypisy dolne, połączone z nim za pomocą odsyłaczy liczbowych. Przypis zawiera podstawowy opis bibliograficzny dokumentów, z których pochodzą cytaty lub informacje. Przypisy zamieszczane są zazwyczaj u dołu strony (przypisy dolne) i oddzielane od tekstu głównego odstępem. Drugi system cytowania – harwardzki – określany jest też potocznie jako „autor – rok”. Zgodnie z tym systemem w przypadku przywołania tekstu podaje się w tekście głównym, w nawiasie, nazwisko osoby autorskiej (bez imion czy inicjałów) oraz rok publikacji, ewentualnie dodając numery stron, gdy cytowany jest konkretny fragment. W tym systemie odniesienia w tekście musi dopełniać bibliografia załącznikowa, pozwalająca rozszyfrować, która publikacja kryje się za skrótowym zapisem tworzonym przez nazwisko i datę. W przypadku cytowania wielu książek czy artykułów jednej osoby autorskiej do roku wydania dopisuje się kolejne małe litery alfabetu, np. (Solnit 2009a).

W poradniku proponujemy pierwszy system, bardziej rozpowszechniony w Polsce, a tym samym bardziej rozpoznawalny i być może dzięki temu przyjaźniejszy.

2. Zasady edycji tekstu głównego

Format tekstu: krój czcionki ujednolicony (najczęściej stosowany jest Times New Roman), wielkość 12 pkt, interlinia 1,5 wiersza, justowanie (wyrównanie) obustronne, akapity wyróżnione wyraźnym wcięciem z lewej strony, przypisy dolne oznaczone cyframi arabskimi, numer strony na dole, marginesy minimum 1,5 cm.

- Tytuły tekstów, filmów, spektakli teatralnych, dzieł sztuki, wystaw proponujemy wyróżniać kursywą. Wyjątkiem są tytuły czasopism: tu zapis drukiem prostym, w cudzysłowie (np. „Lud”). Nazwy własne wydarzeń cyklicznych piszemy wielką literą, bez cudzysłowu (np. Warszawa w Budowie, Eurowizja, Mistrzostwa Świata), z kolei tytuły wydarzeń – kursywą (np. *Spór o odbudowę*).
- Wyrażenia obcojęzyczne radzimy zapisywać kursywą, a podkreślenia – drukiem rozstrzelonym (3 pkt). Nie stosujemy pogrubień tekstu.
- W zapisie dat nazwy miesięcy proponujemy podawać słowami (np. 23 stycznia 2013 roku), dziesięciolecia zaś zapisywać za pomocą cyfr z kropką (np. lata 60. XX wieku). Określenia czasu takie jak sześćdziesięciolecie oddajemy słownie (nie: 60-lecie).

- Liczebniki wskazujące konkretną liczbę (wtedy, kiedy nie określają dat) we wszystkich rodzajach zapisujemy słownie (dwa, trzecia, czworo), również liczebniki ułamkowe (trzy czwarte). Liczby porządkowe arabskie zapisujemy z kropką (np. 2. Olimpiada Matematyczna), rzymskie bez kropki (XXV Letnie Igrzyska Olimpijskie).
- Sugerujemy, aby skrótowce utworzone od nazw własnych, przy pierwszym przywołaniu rozwijać, podając pełne brzmienie wszystkich słów składających się na wyrażenie. Rozwiniętą formę można zapisać w nawiasie, np. PPS (Polska Partia Socjalistyczna).
- Krótkie cytaty (do 250 znaków) radzimy włączać w tekst i wyodrębniać za pomocą cudzysłowu (bez kursywy). Cytaty wewnątrz krótkich cytatów wyróżniamy cudzysłowem ostrokątnym (tzw. francuskim «...» lub niemieckim »...«). Dłuższe cytaty (od 250 znaków), stanowiące autonomiczny fragment, podajemy jako cytaty blokowe, tworząc osobny akapit sformatowany w następujący sposób: margines lewy poszerzony o 1,5 cm, wielkość czcionki 11 pkt, pojedyncza interlinia. Celem jest niebudzące wątpliwości wyróżnienie cytatu. W przypadku dłuższych cytatów wyodrębnionych jako cytaty blokowe nie używamy cudzysłowu, kursywy, wcięcia akapitowego. Jedynie cytaty wewnątrz takich cytatów oznaczamy dodatkowo zwykłym cudzysłowem: „...”.



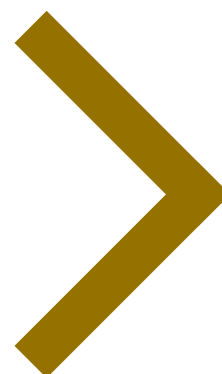
[Rada]

Niezależnie od długości cytatu powinien być poprzedzony lub uzupełniony w tekście głównym informacją, kogo cytujemy (np. „Jak pisze Pierre Bourdieu...”). Cytat nie jest mottem ani złotą myślą – należy uzasadnić jego wprowadzenie, skonkludować go, rozwinąć własnymi słowami lub krytycznie odnieść się do meritum. Dotyczy to również materiałów wizualnych **[patrz → „4. Materiały wizualne”]**.

3. Przypisy i bibliografia



Potrzebne do stworzenia opisu bibliograficznego informacje o publikacji odtwarzamy na podstawie egzemplarza dzieła, najczęściej odczytując je ze strony tytułowej. Z założenia powinny być one zgodne z opisami w katalogach bibliotek centralnych dla miejsca wydania danej pozycji, np. Biblioteki Narodowej, British Library, Bibliothèque Nationale de France itp. Zdarzają się jednak różnice i wówczas doradzamy przyznanie pierwszeństwa zapisom ze strony tytułowej konkretnego egzemplarza publikacji.



ZALECANA KONWENCJA PRZYPISÓW BIBLIOGRAFICZNYCH

W przypisach bibliograficznych:

- podajemy pełne imię i nazwisko autora/autorki/osoby autorskiej, imię i nazwisko redaktora/redaktorki/osoby redagującej, tłumacza/tłumaczki/osoby tłumaczącej itp. (jeśli są to więcej niż trzy osoby, przywołujemy jedynie nazwisko pierwszej i dodajemy „i in.”);
- podajemy pełny tytuł, bez kropki na końcu;
- tytuł od podtytułu oddzielamy kropką;
- w przypadku publikacji zwartych podajemy zarówno pełną nazwę wydawnictwa, jak i miejsce oraz rok wydania;
- odnotowujemy numer strony, z której pochodzi cytat, lub zakres stron, do których się odwołujemy;
- tytuły czasopism i wydawnictw seryjnych – np. serii wydawniczych – co do zasady podajemy w cudzysłowie, tak jak w tekście głównym;
- przywołując ten sam utwór w kolejnych przypisach bezpośrednio po sobie następujących, w drugim przypisie i następnych stosujemy skrótowy odsyłacz w postaci polskiej (Tamże) lub łacińskiej (Ibidem). Jeżeli w przypisach bezpośrednio ze sobą sąsiadujących występuje ta sama osoba autorska, w drugim przypisie i następnych nazwisko zastępujemy określeniami: Tegoż/Tejże lub Idem/Eadem itp.;
- w odniesieniach do utworu cytowanego kilka przypisów wcześniej, jego opis skracamy, stawiając wielokropek po pierwszej części tytułu. Jeśli w całym tekście powołujemy się tylko na jedno dzieło danej osoby, po jej imieniu i nazwisku umieszczamy skrót dz. cyt. (dzieło cytowane) lub op.cit. (opus citatum);
- przypis zawsze kończymy kropką;
- proponujemy, aby w przypadku publikacji obcojęzycznej stałe elementy opisu bibliograficznego, takie jak „red.” czy „przeł.”, zapisywać po polsku, a nie w języku przywoływanego utworu. Jednocześnie zalecamy, aby miejsce wydania podawać zgodnie z brzmieniem ze strony tytułowej, a więc w języku oryginału.



[Rada]

Celem przypisu bibliograficznego jest identyfikacja tekstu przywoływanego zarówno bezpośrednio w formie cytatu, jak i pośrednio – we fragmentach, w których relacjonujemy czyjąś myśl. W pierwszym przypadku odsyłacz liczbowy przypisu umieszczamy zaraz po cudzysłowie zamykającym cytat, z kolei w drugim – na końcu zdania. Należy również zadbać o poprawność ortograficzną i interpunkcyjną przypisu – traktować go jak równoważnik zdania, a więc zaczynać wielką literą, zamykać zaś kropką **[patrz → „Małgorzata Szpakowska”]**.



[Rada]

Pisząc pracę zaliczeniową, korzystamy z wielu różnorodnych źródeł. Już na etapie lektury tekstów i gromadzenia materiałów ważne jest dbanie o solidny warsztat – odpowiednie oznaczanie notatek, wypisywanie źródeł cytatów, pojęć i tez. Umożliwia ono następnie rzetelne zdawanie relacji – w przypisach i w tekście głównym – z inspiracji innymi tekstami. Pisanie, nawet najbardziej samodzielne, polega bowiem na dialogu z głosami innych badaczek i badaczy: korzystamy z ich rozpoznań, przejmujemy język i metody, przywołujemy wycytane przykłady, rewidujemy tezy i polemizujemy. Pamiętajmy, że przypis należy umieścić nie tylko w tym miejscu tekstu, gdzie cytujemy czyjeś słowa, ale również wówczas, gdy rekonstruujemy cudze koncepcje i twierdzenia. Powołując się na inne teksty, powinniśmy odwoływać do ich wydań oryginalnych. Cytowanie za inną publikacją to wyjątek, ograniczony do przypadków wypowiedzi ustnych lub tekstów trudno dostępnych. Wówczas rozpoczynamy opis bibliograficzny sformułowaniem „Cyt. za”. Cytujemy właściwe i możliwie pełne wydania, raczej nie przedruki w antologiach i wybory fragmentów.

ZALECANA KONWENCJA BIBLIOGRAFII

Każdy tekst powinien zostać zaopatrzony w bibliografię umieszczoną na końcu pracy – załącznikową, zawierającą wykaz źródeł i cytowanych tekstów. Porządkuje się ją alfabetycznie według nazwisk, nie imion autorek. Wybrane konwencje bibliograficzne podajemy w konkretnych przykładach. W przypadku licznych odwołań do źródeł innych niż tekstowe zalecamy umieszczenie po bibliografii osobnych spisów np. filmografii. Jeśli nasz tekst polega na analizie twórczości konkretnych osób autorskich, sugerujemy wprowadzenie podziału na bibliografię podmiotu, obejmującą analizowane dzieła, i przedmiotu, wskazującą pozycje omawiające problem badawczy.

PRZYKŁADY ZAPISÓW W PRZYPISACH I BIBLIOGRAFII

– książkowa monografia jednoautorska

Książka napisana przez jedną autorkę (lub przez kilka autorek, ale tylko w sytuacji, gdy cały zespół autorski odpowiada za całość publikacji, a nie poszczególne osoby wyłącznie za jej części). Chodzi o opracowanie monograficzne, czyli takie, które wyczerpująco opisuje jedno (nawet szerokie) zagadnienie.

Przypisy

Imię i Nazwisko autorki, *Tytuł. Podtytuł*, ew. Imię i Nazwisko tłumaczki, Wydawnictwo, Miejsce rok wydania, strony (pomijamy, gdy odwołujemy się do całości publikacji).

Marci Shore, *Kawior i popiół. Życie i śmierć pokolenia oczarowanych i rozczarowanych marksizmem*, przeł. Marcin Szuster, Świat Książki, Warszawa 2008, s. 35.

W przypadku dzieła cytowanego wielokrotnie w przypisach bezpośrednio po sobie następujących:

Tamże/*Ibidem*, s. 102.

W przypadku dzieła cytowanego wielokrotnie w przypisach oddalonych od siebie:

Marci Shore, *Kawior i popiół...*, s. 98.

Bibliografia

Shore Marci, *Kawior i popiół. Życie i śmierć pokolenia oczarowanych i rozczarowanych marksizmem*, przeł. Marcin Szuster, Świat Książki, Warszawa 2008.



[Rada]

Gdy cytowana pozycja nie została wydana po polsku i samodzielnie tłumaczymy jej fragment, nie musimy w przypisie wyjaśniać, że to my jesteśmy autorami/autorkami przekładu. Będzie to jasne, ponieważ przypis odeśle do książki obcojęzycznej. Jeśli korzystamy przy tłumaczeniu z czyjejś pomocy – np. we fragmentach poetyckich – warto to odnotować. Zawsze też pamiętajmy o wskazywaniu osób, które przełożyły cytowane przez nas publikacje. Wykonały one pracę, która nie tylko przybliżyła i popularyzuje tekst, ale również decyduje o jego znaczeniach.

– artykuł lub rozdział w książce

Tekst zamieszczony w wieloautorskim tomie zbiorowym, tj. takim, w którym poszczególne części mają osobnych autorów. Ten sam zapis stosujemy, gdy chcemy przywołać artykuł danego autora zamieszczony w publikacji zbierającej więcej jego utworów, nietworzących jednak monograficznej całości, lub po prostu chcemy z jakiegoś powodu wydobyć jeden ważny dla nas rozdział z dużego opracowania.

W przypisie podajemy albo pełen zakres stron artykułu/rozdziału – gdy interesujące nas zagadnienie jest przedmiotem całości, albo tylko te strony, skąd pochodzi cytat lub gdzie omówiony został ważny dla nas temat (np. sposób użycia jakiegoś terminu, kategorii itp.).

Przypisy

Imię i Nazwisko autora, *Tytuł artykułu. Podtytuł*, ew. Imię i Nazwisko tłumacza (o ile jest tłumaczem wyłącznie tego artykułu), w: *Tytuł tomu. Podtytuł*, Imię i Nazwisko redaktora tomu, ew. Imię i Nazwisko tłumacza (o ile jest tłumaczem całego tomu), Wydawnictwo, Miejsce, rok wydania, strony.

Justin London, *Leitmotifs and Musical Reference in the Classical Film Score*, w: *Music and Cinema*, red. James Buhler, Caryl Flinn, David Neumayer, Wesleyan University Press, Hanover–London 2000, s. 91.

Tim Dant, *Przedmioty w „czasie”. Nowoczesność a „biografia”*, przeł. Weronika Chodacz i in., w: tegoż, *Kultura materialna w rzeczywistości społecznej. Wartości, działania, style życia*, przekład zredagował i poprawił Janusz Barański, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, s. 143–164.

Maria Janion, Maria Żmigrodzka, *Doktor Faust – prawda i zmyślenie*, w: tychże, *Romantyzm i egzystencja. Fragmenty niedokończonego dzieła*, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2004, s. 119–126.

Bibliografia

London Justin, *Leitmotifs and Musical Reference in the Classical Film Score*, w: *Music and Cinema*, red. James Buhler, Caryl Flinn, David Neumayer, Wesleyan University Press, Hanover–London 2000, s. 85–95.

– artykuł w czasopiśmie

Tekst opublikowany jako artykuł w czasopiśmie. Inaczej niż w opisie artykułu w książce, pomiędzy tytułem artykułu a tytułem czasopisma stawiamy jedynie przecinek i nie dodajemy „w:”. Zakres stron opisujemy natomiast tak samo, jak w przypisie do rozdziału w książce wieloautorskiej.

Przypisy

Imię i Nazwisko autorki, *Tytuł artykułu. Podtytuł*, ew. Imię i Nazwisko tłumaczki, „Tytuł Czasopisma” rok wydania, numer wydania (w uzasadnionych przypadkach, np. dzienników, podajemy dokładną datę wydania), strony.

Charlotte Mathieson, „A brown sunburnt gentleman”. *Masculinity and the Traveling Body in Dickens's Bleak House*, „Nineteenth-Century Contexts. An Interdisciplinary Journal” 2006, nr 4, s. 323–334.

Aleksandra Klich, *Ach ten Cho..., Cho..., Chopinek*, „Gazeta Wyborcza” z 26 marca 2010, s. 24–25.

Bibliografia

Mathieson Charlotte, „A brown sunburnt gentleman”. *Masculinity and the Traveling Body in Dickens's Bleak House*, „Nineteenth-Century Contexts. An Interdisciplinary Journal” 2006, nr 4, s. 323–334.

– źródło internetowe

Materiały, które dostępne są w wersji online i nie mają paginacji, takie jak blog lub portal.

Przypisy

Imię i Nazwisko autorki, *Tytuł. Podtytuł*, „Nazwa Bloga/Portalu” (wszystkie elementy oprócz spójników i przyimków dużymi literami), data publikacji, adres URL, data dostępu. W przypadku źródeł ze stron internetowych, których nazwy nie mają struktury tytułu czasopisma, podajemy nazwę strony internetowej (np. ikp.uw.edu.pl).

Aleksandra Klich, *Ach ten Cho..., Cho..., Chopinek*, „Gazeta Wyborcza” z 26 marca 2010, <https://wyborcza.pl/7,76842,7704812,ach-ten-cho-cho-chopinek.html>, dostęp 11 grudnia 2021.

Wyrażamy solidarność z naszymi przyjaciółmi, współpracownikami i wszystkimi obywatelami i obywatelkami Ukrainy!, ikp.uw.edu.pl, 24 lutego 2022, <https://ikp.uw.edu.pl/wyrazamy-solidarnosc-z-naszymi-przyjaciolmi-wspolpracownikami-i-wszystkimi-obywatelami-i-obywatelkami-ukrainy/>, dostęp 27 lutego 2022.

Bibliografia

Klich Aleksandra, *Ach ten Cho..., Cho..., Chopinek*, „Gazeta Wyborcza” z 26 marca 2010, <https://wyborcza.pl/7,76842,7704812,ach-ten-cho-cho-chopinek.html>, dostęp 11 grudnia 2021.

– wywiad prasowy

Zwykle rozmowa z ekspertką, autorką, znaną osobą itp. Rozmowy tego rodzaju opisuje się pod nazwiskiem osoby, która udzieliła wywiadu, a nie osoby, która go przeprowadziła.

Imię i Nazwisko rozmówcy, *Tytuł. Podtytuł*, Imię i Nazwisko osoby przeprowadzającej rozmowę, reszta opisu tak jak w przypadku artykułu w czasopiśmie, artykułu w książce lub źródła internetowego.

Przypisy

Dorota Masłowska, *Wycieczka językołotem*, rozm. Olga Drenda, „Dwutygodnik.com” 2021, nr 323, <https://www.dwutygodnik.com/artukul/9871-wycieczka-jezykolotem.html>, dostęp 27 grudnia 2021.

Bibliografia

Masłowska Dorota, *Wycieczka językołotem*, rozm. Olga Drenda, „Dwutygodnik.com” 2021, nr 323, <https://www.dwutygodnik.com/artukul/9871-wycieczka-jezykolotem.html>, dostęp 27 grudnia 2021.

– książka elektroniczna (e-book)/książka zdigitalizowana i elektroniczna w formacie .pdf

Książki elektroniczne i zdigitalizowane zazwyczaj cytujemy jak papierowe książki. W przypadku innych rodzajów e-książek, które nie mają paginacji, należy podać nazwę formatu. Jeśli nie są dostępne numery stron, należy podać numer rozdziału, śródrozdziału lub sekcji. Książki w formacie .pdf, które zachowują oryginalną paginację, cytujemy jak papierowe publikacje zwarte, nie e-książki.

Przypisy

Imię i Nazwisko autora, *Tytuł. Podtytuł*, Wydawnictwo, Miejsce rok wydania, lokalizacja cytatu w tekście, lokalizacja pliku, format.

Zbigniew Osiński, *Nazywał nas bratnim teatrem. Przyjaźń artystyczna Ireny i Tadeusza Byrskich z Jerzym Grotowskim*, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2018, rozdział 2, mobi.

Bibliografia

Osiński Zbigniew, *Nazywał nas bratnim teatrem. Przyjaźń artystyczna Ireny i Tadeusza Byrskich z Jerzym Grotowskim*, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2018, mobi.

Gdy cytujemy zdigitalizowane artykuły i książki, dodajemy informację o repozytorium internetowym, z którego dany plik pochodzi. W przypadku plików zlokalizowanych w jednym konkretnym miejscu (lub niewielu) w internecie dobrą praktyką jest odnotowywanie w przypisie adresu URL oraz daty dostępu. W przypadku materiałów rzadkich i/lub trudno dostępnych podajemy źródło możliwe trwałe (np. baza instytucji, a nie osobisty blog). Tam, gdzie jest to możliwe, staramy się podawać również cyfrowy identyfikator dokumentu elektronicznego (DOI), który w odróżnieniu od identyfikatorów URL nie zależy od fizycznej lokalizacji dokumentu, lecz jest do niego na stałe przypisany.

Przypisy

Imię i Nazwisko autora, *Tytuł. Podtytuł*, Wydawnictwo, Miejsce rok wydania, lokalizacja cytatu w tekście, Repozytorium, adres URL, data dostępu.

Włodzimierz I. Lenin, *Karol Marks*, Spółdzielnia Wydawnicza „Książka”, Warszawa 1948, s. 9, Polona – Cyfrowa Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl/item/karol-marks,ODk3NTcyMzE/0/#item>, dostęp 22 grudnia 2021.

Peter Atkins, *Zwierzęce nieczystości i utrapienia w dziewiętnastowiecznym Londynie*, przeł. Justyna Schollenberger, w: *Almanach antropologiczny. Communicare*, t. 8: *Miasta/zwierzęta*, red. Anna Jaroszuk, Igor Piotrowski, Karolina Wróbel-Bardzik, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2021, s. 25–38, https://wuw.pl/data/include/cms//Almanach_antropologiczny_2021_8_Jaroszuk_A_Piotrowski_I_Wrobel_Bardzik_K_2021.pdf?v=1613585898917, dostęp 27 grudnia 2021.

Bibliografia

Lenin Włodzimierz I., *Karol Marks*, Spółdzielnia Wydawnicza „Książka”, Warszawa 1948, Polona – Cyfrowa Biblioteka Narodowa, <https://polona.pl/item/karol-marks,ODk3NTcyMzE/0/#item>.

– media społecznościowe

Treści udostępniane za pośrednictwem mediów społecznościowych – ich identyfikacja może ograniczyć się do informacji podanych w tekście głównym. Przypis może zostać dodany, jeśli potrzebne jest bardziej formalne cytowanie. Zazwyczaj nie uwzględnia się takich treści w bibliografii. Zamiast tytułu zalecamy przywołanie maksymalnie 160 pierwszych znaków posta. Komentarze są traktowane jako element oryginalnego posta. W przypadku długich wpisów podajemy do 10 pierwszych słów. Gdy cytujemy komentarze zamieszczone pod wpisem, odsyłamy do oryginalnego posta. Zawsze podajemy adres URL.

Cytowanie w tekście

Centrum Badań nad Zagładą Żydów przypominało o tym szczególnym dniu również na Twitterze: „24 marca przypada «Narodowy Dzień Pamięci Polaków ratujących Żydów»” (@Centrum_Badan, 25 marca 2021).

Przypisy

Nazwa Profilu/Konta, „Do 160 pierwszych znaków posta”, Miejsce publikacji, data publikacji, adres URL, data dostępu.

CBnZZ (@Centrum_Badan), „24 marca przypada «Narodowy Dzień Pamięci Polaków ratujących Żydów»”, Twitter, 25 marca 2021, https://twitter.com/Centrum_Badan/status/1374979171005440004, dostęp 20 lutego 2022.

Centrum Badań nad Zagładą Żydów / Polish Center for Holocaust Research, „Polecamy Państwa uwadze niezwykle interesującą recenzję autorstwa prof. Marcina Kuli”, Facebook, 24 czerwca 2021, <https://www.facebook.com/CentrumBadannadZaglada-Zydow/posts/10159705645097884>, dostęp 20 lutego 2022.

– komunikacja osobista

Komunikacja osobista – w tym wiadomości e-mail i tekstowe SMS oraz bezpośrednie wiadomości wysyłane za pośrednictwem mediów społecznościowych – może być identyfikowana w przypisach (choć nie musi, **[patrz → „– media społecznościowe”]**). Raczej nie uwzględnia się jej w bibliografii. W przypadku cytowania prywatnych wiadomości warto poinformować o tym nadawcę.

Przypisy

Imię i Nazwisko nadawcy, rodzaj wiadomości (prywatna/grupowa), medium, data.

Mark Zuckerberg, prywatna wiadomość do autora, Facebook, 1 sierpnia 2022.

– wywiad badawczy

Wywiad przeprowadzony w celach badawczych i użyty jako materiał źródłowy w pisanej pracy. Podobnie jak w przypadku wywiadu prasowego, rozmowy tego rodzaju opisuje się pod nazwiskiem osoby, która udzieliła wywiadu, a nie osoby, która go przeprowadziła. Opis przygotowujemy w zależności od tego, jakie informacje chcemy lub możemy udostępnić oraz gdzie wywiad jest przechowywany. W przypadku rozmówczyń, które pozostają anonimowe, wywiady powinny zostać zanonimizowane i odpowiednio zakodowane (oznaczone np. imionami, pseudonimami, kolejnymi liczbami porządkowymi). Jeżeli wywiady pochodzą z zasobów instytucji je gromadzącej, stosujemy przyjęte w niej oznaczenia, sygnatury i opisy. Na końcu przygotowywanej pracy zazwyczaj umieszcza się spis wywiadów.

Przypisy

Imię i Nazwisko rozmówcy, Miejsce przeprowadzenia wywiadu, data przeprowadzenia wywiadu, Imię i Nazwisko osoby przeprowadzającej wywiad, miejsce przechowywania.

Wywiad z Eugeniuszem Białowąsem, Zaborówek, 2016, przeprowadzony przez Annę Wylegałę, w archiwum autorki.

Wywiad z mężczyzną ur. w 1926 r., Gdańsk, 1979, autor wywiadu zanonimizowany, Instytut Archiwum Danych Jakościowych, Repozytorium Danych Społecznych, 1_G_R_KZ_char, badania Andrzeja Sicińskiego „Style życia w miastach polskich”, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa, 1980.

W przypadku wykorzystania wielu wywiadów pochodzących z jednego źródła przy każdej cytowanej wypowiedzi sygnaturę lub kod podajemy w tekście głównym, w nawiasie, rezygnując z powtarzania tych samych opisów w przypisach, dzięki czemu unikamy też ich nadmiaru. Sygnatura czy kod pozwalają odszukać przywoływany wywiad w spisie wywiadów, gdzie można zbiorczo umieścić informacje bibliograficzne na temat rozmów. Zapisy te można uzupełnić o dane dotyczące np. projektu badawczego, swojego lub cudzego, w ramach którego powstały wywiady (*Tytuł projektu*, rok realizacji oraz zespół realizujący dany projekt badawczy). Jeśli osoba pisząca pracę samodzielnie przeprowadziła rozmowy, warto również dołączyć wykorzystany w nich kwestionariusz.

Cytowanie w tekście z odsyłaczem w nawiasie

„Było trochę po wojnie, tak później zaczęło się to normować. (Ale tak w pani pokoleniu to miało znaczenie?) To już wtedy nie. Wtedy jak gdzie się kto pożenił, to się żenił” (RR_15_Gierczyce_03, kobieta, ur. w 1946 r.).

Przykłady opisów w spisie wywiadów

Wszystkie cytowane wypowiedzi pochodzą z przeprowadzonych samodzielnie przez autorkę wywiadów. Łącznie zrobiono 15 wywiadów z osobami zamieszkałymi w dzielnicy Żoliborz. Do pracy dołączono również kwestionariusz wywiadu.

Wywiady wykorzystane w pracy pochodzą z projektu Anny Wylegały *Wokół reformy rolnej 1944–1948: doświadczenie i pamięć społeczna* (2013–2018, Instytut Filozofii i Socjologii PAN). Wywiady przeprowadził zespół w składzie: Anna Wylegała, Małgorzata Łukianow, Dominik Czapigo, Anna Wrona, Piotr Szenajch.

RR_77_Sichow_02 – wywiad z Janem Legawcem, ur. 1929 r., Sichow, 2018, przeprowadzony przez Małgorzatę Łukianow. Rodzice mężczyzny mieli duże gospodarstwo.

RR_15_Gierczyce_03 – wywiad z kobietą ur. w 1946 r. oraz rozmowa z jej mężem, ur. ok. 1945 r., Gierczyce, 2019, przeprowadzony przez Dominika Czapigo i Annę Wylegałę. Rodzice kobiety pracowali we dworze i mieszkali w czworakach do 1952 r.

– materiały archiwalne

Materiały zgromadzone w archiwach – państwowych, społecznych lub prywatnych. W przypadku archiwów prywatnych – posługujących się często alternatywnymi, wobec powszechnie przyjętych, systemami klasyfikacji materiałów – przyjmujemy system osoby tworzącej archiwum lub stosujemy konsekwentnie własne, zrozumiałe dla innych opisy i oznaczenia. W bibliografii wymieniamy jedynie nazwy archiwów oraz zespoły lub zbiory archiwalne, pomijamy informacje dotyczące konkretnych dokumentów.

Przypisy

Nazwa Archiwum (przy pierwszym cytowaniu pełna nazwa, a także jej skrót w nawiasie okrągłym, poprzedzony sformułowaniem „dalej:”; przy następnych cytowaniach sam skrót), Nazwa Zespołu czy Zbioru Archiwalnego (tak jak powyżej, przy pierwszym cytowaniu pełna nazwa, następnie skrót), sygnatura jednostki archiwalnej, opis dokumentu, numer strony lub karty.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Zespół Delegatura Rządu na Kraj (dalej: DRnK), 202/VIII-4, Sytuacja społeczna w miesiącu kwietniu 1944, k. 52.

Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (dalej: AZHRL), materiały z konkursu „Nowe pamiętniki chłopów”, pamiętnik (177) Marcin Ostasz, s. 45.

Archiwum Wschodnie Ośrodka KARTA (dalej: AW KARTA), II/1092, relacja Mariana Korejwo.

Archiwum Historii Mówionej DSH (dalej: AHM DSH), 2857, relacja Anny Hajduk.

Bibliografia

MATERIAŁY ARCHIWALNE

Archiwum Akt Nowych

Delegatura Rządu na Kraj

Urząd Rady Ministrów

Ministerstwo Ziem Odzyskanych



[Rada]

Archiwa różnią się sposobami udostępniania materiałów. Korzystanie z nich możliwe jest zazwyczaj jedynie na miejscu, w pracowniach naukowych i czytelniach (bez możliwości wyniesienia poza siedzibę). Niektóre archiwa udostępniają zdigitalizowane zasoby online (czasami za odpowiednią zgodą). Przed wizytą w archiwum zalecamy zapoznanie się z procedurą udostępniania materiałów umieszczoną na stronie internetowej danej instytucji. Pomimo różnych poziomów wymagań status osoby studiującej zwykle upoważnia do korzystania ze zbiorów archiwów państwowych i społecznych (czasem może być wymagany dokument z podpisem osoby opiekującej się daną pracą naukową w IKP UW).

– film ●●

Tytuł, Imię i Nazwisko reżysera, rok produkcji.

Człowiek z marmuru, reż. Andrzej Wajda, 1977.

W przypadku nagrań filmowych, których podstawowym miejscem publikacji jest baza internetowa, zwłaszcza ogólnodostępna (np. YouTube lub Vimeo), stosujemy zwykle uproszczony zapis:

Imię i Nazwisko autorki, *Tytuł*, data publikacji (jeśli istotna dla wyvodu), Nazwa Platformy, adres URL, data dostępu.

Jawed Karim, *Me at the Zoo*, 23 kwietnia 2005, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=jNQXAC9IVRw>, dostęp 1 kwietnia 2020.



[Rada]

Często trudno stwierdzić, czy osoba upubliczniająca film w otwartej bazie internetowej jest jego autorką (czasem w sposób oczywisty nią nie jest, np. gdy oglądamy dzieła z okresu początków kina w serwisie YouTube). Gdy autorstwa nie da się ustalić, radzimy wpisywać nazwę kanału, na którym umieszczony został materiał (z dopiskiem „kanał użytkownika”).

– serial lub program telewizyjny ●●

Tytuł, Stacja, daty emisji, numer sezonu i/lub odcinka, Imię i Nazwisko reżysera odcinka, data emisji odcinka.

Sukcesja, HBO, 2018–2021, sezon 3, odc. 1, reż. Mark Mylod, data emisji: 17 października 2021.

Dancing with the Stars. Taniec z Gwiazdami, Polsat, sezon 12, data emisji: 20 października 2021.

– wystawa ●●

Imię i Nazwisko artystki lub Nazwa grupy artystycznej, *Tytuł*, kuratorka, instytucja wystawiająca, daty trwania wystawy.

Goshka Macuga, *Bez tytułu*, kuratorka: Maria Brewińska, Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki, 3 grudnia 2011 – 19 lutego 2012.

W przypadku wystawy zbiorowej:

Awangardowe muzeum, kuratorzy: Agnieszka Pindera, Jarosław Suchan, Muzeum Sztuki w Łodzi, 15 października 2021 – 27 lutego 2022.

W przypadku wystawy stałej:

Galeria Sztuki Średniowiecznej, kuratorka: Joanna Kilian-Micheletti, Muzeum Narodowe w Warszawie.

– dzieło sztuki

Dzieła sztuki identyfikujemy w przypisach w sytuacjach wyjątkowych. Zazwyczaj po tytule umieszczamy w tekście głównym, w nawiasie, datę powstania dzieła oraz ewentualnie inne informacje pozwalające je zidentyfikować. Przypis do dzieła sztuki może być przydatny, jeśli dzieło to, np. wideo, jest dostępne w jednym z internetowych archiwów instytucji artystycznych.

Imię i Nazwisko autorki, *Tytuł*, rok powstania dzieła, forma, lokalizacja, adres URL, data dostępu.

Katarzyna Kozyra, *Cheerleaderka*, 2006, wideo, filmoteka Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, <https://artmuseum.pl/pl/filmoteka/praca/kozyra-katarzyna-cheerleaderka?age18=true>, dostęp 1 kwietnia 2020.

– spektakl teatralny, performans

Wydarzenie, które zostało zaprezentowane na żywo – opisujemy je w przypisie tylko wtedy, gdy jest ono kluczowe w naszym wywodzie. W przeciwnym wypadku wystarczające jest sporządzenie spisu omawianych dzieł w bibliografii załącznikowej.

Imię i Nazwisko autorki sztuki lub autora performansu, *Tytuł*, Miejsce wystawienia, Imiona i Nazwiska najważniejszych twórców, data premiery lub konkretnego przedstawienia.

Sarah Kane, *Oczyszczeni*, Teatr Rozmaitości w Warszawie, Wrocławski Teatr Współczesny, Teatr Polski w Poznaniu, reż. Krzysztof Warlikowski, prem. 15 grudnia 2001.

Ewa Partum, *Pirouette*, Galeria Dialog w Berlinie Zachodnim, 23 listopada 1984.

– zapisy dźwiękowe

Podobnie jak w przypadku wydarzeń na żywo, także nagrania dźwiękowe opisujemy w przypisie wyłącznie, gdy przykład jest istotny dla naszego tekstu. Z reguły jednak wystarczy dołączyć spis omawianych nagrań w bibliografii załącznikowej. Nie ma jednego sposobu opisu tego rodzaju materiałów. Najważniejszą zasadą jest czytelne wskazanie nagrania, które zostało wspomniane w pracy, czyli podanie najistotniejszych informacji pojawiających się na nośniku, z którego korzystamy.

Imię i Nazwisko kompozytora (jeśli płyta jest monograficzna), *Tytuł*, Imię i Nazwisko dyrygentki, Nazwa Zespołu, Nazwa Wytwórni, rok nagrania.

Claudio Monteverdi, *Vespro della Beata Vergine*, dyryg. Rinaldo Alessandrini, Concerto Italiano, Naïve, 2004.

Monteverdi, *Rigatti, Grandi, Cavalli. Venetian Vespers*, dyryg. Paul McCreesh, Gabrieli Consort & Players, Archiv Produktion, 1993.

4. Materiały wizualne

Miejsce reprodukcji materiałów wizualnych w tekście powinno zostać omówione z osobą prowadzącą daną pracę – doradzamy jednak, by poza wyjątkowymi sytuacjami ilustracje umieszczać w oddzielnym pliku .pdf lub na końcu pliku .doc. Odsyłacz do reprodukcji podany w tekście głównym (np. w postaci „il. 1”) powinien być taki sam jak oznaczenie rozpoczynające podpis do ilustracji. W przypadku prac licencjackich i magisterskich wykorzystujących liczne materiały wizualne warto, aby bibliografii i filmografii towarzyszył również spis ilustracji.

Podpis do ilustracji

Oznaczenie numeryczne ilustracji, Imię i Nazwisko autorki oryginalnego dzieła, *Tytuł*, rok powstania dzieła, oryginalna technika (w przypadku prac specjalistycznych z historii i krytyki sztuki również rozmiar oryginału i miejsce jego przechowywania).

Il. 1. Diego Velázquez, *Las Meninas*, 1656, olej na płótnie, 318 x 276 cm, muzeum Prado.

Gdy zamieszczamy jedynie reprodukcję fragmentu lub detalu dzieła, podpis wygląda następująco:

Il. 2. Diego Velázquez, *Las Meninas* (detal), 1656, olej na płótnie, 318 x 276 cm, muzeum Prado.

W pracach zaliczeniowych i dyplomowych często spotykamy się z reprodukcjami dzieł z konkretnych wystaw (lub innych form ekspozycji) – w takich sytuacjach należy uwzględnić w opisie kontekst wystawienniczy.

Il. 3. Monika Sosnowska, *Targowisko*, 2013, malowana stal, widok z wystawy artystki w Zachęcie – Narodowej Galerii Sztuki, kuratorka: Maria Brewińska, 24 sierpnia – 25 października 2020.

Il. 4. Daniel Rycharski, *Pomnik chłopca*, 2015, widok z prezentacji przed siedzibą Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, 2016.

W przypadku dzieła filmowego, którego kadr zostaje zreprodukowany, podajemy w podpisie:

Oznaczenie numeryczne ilustracji, *Tytuł filmu*, informację o tym, że jest to kadr z filmu, Imię i Nazwisko reżyserki, rok produkcji.

Il. 5. *Gorączka* (kadr z filmu), reż. Agnieszka Holland, 1980.

[...]

[Rada]

W przypadku klasycznych dzieł malarskich reprodukcja fotograficzna dzieła dąży zwykle do jak najbardziej precyzyjnego odzwierciedlenia oryginału i wydaje się często przezroczysta; nawet ona ma jednak zazwyczaj autorów – często prawa do reprodukcji przejmuje instytucja, w której kolekcji znajduje się dana praca. W tekstach naukowych powstających w procesie edukacji nie trzeba ubiegać się o zgody na wykorzystanie reprodukcji dzieł sztuki; nie uznajemy również za niezbędne wskazywanie autorów reprodukcji. Jednak przygotowując artykuł do publikacji, należy w porozumieniu z redakcją zadbać o zgodę na zamieszczenie w nim obrazów i w podpisie do ilustracji dodać formułę dotyczącą praw do reprodukcji.

Gdy jednak mamy do czynienia z dziełem filmowym o charakterze artystycznym, funkcjonującym w obiegu galeryjnym i muzealnym, przyjmuje się częściej format podpisu klasycznego dzieła (ze wskazaniem techniki „wideo”).

Il. 6. Karol Radziszewski, *Kisieland*, 2012, wideo, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie.

Fotografie opisujemy w następujący sposób:

Oznaczenie numeryczne ilustracji, Imię i Nazwisko autora, *Tytuł*, rok powstania (w przypadku fotografii artystycznych i autorskich również technika). Jeśli to dzieło z kolekcji, dodajemy miejsce przechowywania.

Il. 7. Aneta Grzeszykowska, zdjęcie z cyklu *Negative Book*, 2012, fotografia czarno-biała, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie.

Opis fotografii reportażowych czy wernakularnych wygląda następująco:

Oznaczenie numeryczne ilustracji, „Tytuł” (jeśli jest dostępny), Imię i Nazwisko autora (w przypadku fotografa pracującego dla agencji fotograficznych można podać również nazwę agencji), rok powstania, ew. miejsce i data publikacji zdjęcia.

Il. 8. „Papież z meteorytem”, fot. Monika Biskup, „Super Express” z 25 sierpnia 2020.

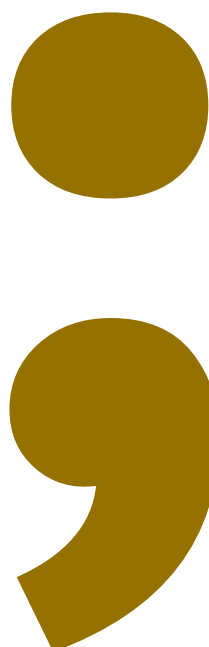
Jeśli materiał wizualny opublikowany został w bazie internetowej i baza ta stanowi podstawowe źródło dostępu do materiału wizualnego, podajemy również adres URL i datę dostępu.

Il. 9. Jawed Karim, *Me at the Zoo* (kadr z wideo), You Tube, <https://www.youtube.com/watch?v=jNQXAC9IVRw>, dostęp 1 kwietnia 2020.



[Rada]

Reprodukcje materiałów wizualnych pełnić mogą w tekście rozmaite funkcje, w tym stanowić integralne elementy dowodzenia, a nawet tworzenia teorii. Warto jednak pamiętać, że zwykle reprodukcja wymaga wprowadzenia i choćby pobieżnego opisu – jako ilustracja, dowód lub relacja z wydarzenia nie musi być przez czytelnik odebrana ani zrozumiana w ten sam sposób, w jaki postrzega ją autorka tekstu.



Małgorzata Szpakowska

Redakcja cytatów – rady praktyczne

Cytat musi być funkcjonalny.

Cytat jest argumentem w dowodzie, który próbujemy przeprowadzić. Cytat sam przez się nie jest dowodem (ściśle: jest dowodem tego i tylko tego, że autor X napisał przytoczone słowa). Zacytowanie jakiegoś sądu nie oznacza jeszcze, że przeprowadziło się dowód prawdy. Żaden cytat nie mówi też sam za siebie.

Do cytatów odwołujemy się w toku egzegezy tekstu. Badając jego poetykę, po prostu przytaczamy jego fragmenty, aby skomentować leksykę, metaforykę i tak dalej. Natomiast badając zawartość merytoryczną przekazu – musimy najpierw odtworzyć jego sens. Umiejętność przeformułowania cudzego wywodu i opowiedzenia go swoimi słowami jest świadectwem jego zrozumienia. Dopiero potem zrekonstruowaną całość możemy dla uwiarygodnienia dopełniać cytatami. Warto wówczas cytować tylko stwierdzenia charakterystyczne lub odkrywcze; i nie powinno być tych cytatów zbyt dużo. Same cytaty, nawet kunsztownie ułożone, nie zastąpią rozumiejącego odtworzenia sensu. Przeciwnie, pozbawione kontekstu, muszą sprawiać wrażenie przypadkowych.

Cytaty nie powinny być bezprzedmiotowe. Jeśli (przykład fikcyjny) chcemy udowodnić związku Witkacego z modernizmem, powinniśmy zrezygnować z przytoczenia opinii Jana Błońskiego: „Witkacy miał silne związki z modernizmem”, bo wbrew pozorom nic ona nie wnosi; jest to ewentualny argument w artykule o Błońskim, ale nie o Witkacym. Można natomiast oczywiście przytoczyć argumenty, jakie Błoński w tej sprawie przedstawia. Zasadniczy wywód jednak winien odwoływać się do tekstów Witkacego, a nie do jego egzegetów; jeśli zaś wdamy się w omawianie cudzych egzegez, trzeba bardzo wyraźnie wyjaśnić, jak się one mają do naszej własnej.

Bezprzedmiotowe jest też przytaczanie cudzych słów na poparcie twierdzeń oczywistych. Twierdzenia, że powstanie listopadowe wybuchło 29 listopada wiadomego roku, nie trzeba uwiarygodniać żadnym cytatem (ani przypisem); podobnie jest z autorstwem *Pana Tadeusza*. Odwoływanie się do autorytetów w sprawach banalnych lub drugorzędnych sprawia wrażenie, że autor sam nie wie, co jest, a co nie jest ważne.

Bezprzedmiotowe jest wreszcie przytaczanie cytatów, które nie są zrozumiałe same przez się, lecz wymagają przedstawienia kontekstu (a ten nie wiąże się bezpośrednio z naszym rozumowaniem). To tak, jak z opowiadaniem dowcipów: jeśli puenta nie jest oczywista, lepiej w ogóle zrezygnować.

Cytat wyodrębniamy przez wprowadzenie znaku cudzysłowu otwierającego na początku, zamykającego na końcu cytowanego fragmentu. Jeśli cytowanie zaczynamy od początku zdania, a kończymy na końcu, wówczas znak zamknięcia cytatu wypada po kropce (przykład A); jeśli cytat zaczyna się w środku zdania – kropka zamyka całość (przykład B). Znaki przestankowe wewnątrz cytatu nie mają na to wpływu.

- (A) Mickiewicz napisał *Pana Tadeusza*. „Litwo, ojczyzna moja [tu leci dwanaście ksiąg z epilogiem] jako ich piosenki.”
- (B) Mickiewicz napisał *Pana Tadeusza*: „Litwo, ojczyzna moja [jak wyżej] jako ich piosenki”.

W przypadku (A) mamy dwa człony: zdanie wstępne zakończone kropką i tekst poematu w całości zamknięty w cytacie. W przypadku (B) mamy jedno zdanie, którego część (czyli poemat) jest wewnątrz cudzysłowu, a całość kończy się kropką. Niektórzy uważają jednak, że w przykładzie (A) kropkę można postawić po cudzysłowie zamykającym – zgodnie z zasadą, że kropka jako bardzo mocny znak kończy zdanie.

Cytować możemy całe zdania (ciągi zdań) lub ich fragmenty. Miejsca opuszczone w cytowanym fragmencie oznacza się trzema kropkami w nawiasie kwadratowym: [...]. Urwany początek wystarczy zaznaczyć kropkami bez nawiasu („...ty jesteś jak zdrowie”), zwłaszcza jeśli jest to początek zdania. Ale inicjalne kropki nie są konieczne, jeśli cytat jest wkomponowany w nasz tekst (napisał o Litwie: „ty jesteś jak zdrowie”). Urwany koniec zdania w zasadzie należy oznaczać jak opustkę, czyli: [...] (żeby uniknąć dwuznaczności – same kropki mogą oznaczać autorski wielokropek, czyli znak namysłu); może to jednak wyglądać na nadmierną pedanterię. Z drugiej strony w ogóle lepiej nie urywać ani początku, ani końca zdania – oczywiście pod warunkiem, że nie występują tam sformułowania wymagające dodatkowych wyjaśnień albo gmatwujące nasz wywód.

Nie należy cytować z zaskoczenia. Niezależnie od przypisu czytelnik winien od razu w tekście głównym znajdować informację, co zostało zacytowane i w jakiej sprawie. Cytat winien być poprzedzony jakimś zwrotem wprowadzającym w rodzaju: „Jak pisze Mickiewicz:”, „Czytamy w *Lekcji XVI*:”, „W dalszym ciągu autor twierdzi, że”. To objaśnienie może też (choć zdarzają się przeciwnicy takiego rozwiązania) wystąpić wewnątrz cytatu: „Litwo – napisał Mickiewicz – ojczyzna moja”; „Litwo – zaczyna się poemat – ojczyzna moja”; „Litwo, ojczyzna moja – tak brzmią pierwsze słowa – ty jesteś” i tak dalej, i tak dalej. W przypadku Mickiewicza dalsze objaśnienia są bezsensowne, ale w przypadkach mniej oczywistych warto również napisać, o jakie dzieło chodzi, a jeśli cytujemy kolejne wydanie albo tłumaczenie – podać datę powstania tekstu oryginalnego. Żeby nie wyglądało na to, że Kartezjusz coś napisał w 1965 roku, kiedy wydano książkę, na którą się powołujemy w przypisie.

Proszę jeszcze zwrócić uwagę na grafikę przytoczonych przed chwilą przykładów. Jeśli zdanie wprowadzające jest wyraźnie odrębne od cytatu, w roli łącznika występuje dwukropek (napisał: „Litwo”); jeśli mamy ciągłość i łącznikiem jest jakieś wyrażenie, wówczas dwukropek jest zbędny (napisał, że wpłynął „na suchego przestwór oceanu”). Wtrąceń objaśniających wewnątrz cytatu w zasadzie nie wyodrębnia się cudzysłowem, choć nie byłby błędem zapis alternatywny: „Litwo” – napisał Mickiewicz – „ojczyzna moja”; „Litwo” – zaczyna się poemat – „ojczyzna moja”; „Litwo, ojczyzna moja” – tak brzmią pierwsze słowa – „ty jesteś” i tak dalej. Wreszcie cudzysłów wewnątrz cudzysłowu (obejmujący tytuł, jeśli nie jest on zapisywany kursywą, albo słowa przytoczone przez cytowanego autora) oznacza się inaczej: albo tak zwanymi „żabami” (Mickiewicz pisze: „krzyknął «nie pozwalam» i uciekł na Pragę”), albo nawet cudzysłowem angielskim, czyli pojedynczym („krzyknął ‘nie pozwalam’ i uciekł na Pragę”).



Nie zaleca się natomiast stosowania cudzysłowu ironicznego, którym autor dystansuje się od własnych słów. Należy założyć, że czytelnik sam zrozumie, iż w określeniu „tych kilka kwaśnych uwag” słowo „kwaśny” nie określa smaku. Podobnie w sformułowaniu „patrioci z Targowicy” opatrzenie słowa „patrioci” dodatkowym cudzysłowem dowodzi, że się czytelników uważa za ignorantów (którym dodatkowo należałoby zrobić wykład, co to jest Targowica, więc całe sformułowanie jest dysfunkcjonalne).

Jeżeli cytat zawiera błędy rzeczowe lub językowe, to lepiej go w ogóle pominąć albo część z błędem wyciąć, zaznaczając to: [...]. Jeśli to nie jest możliwe – cytujący musi zaznaczyć, że błąd zauważył; inaczej błąd idzie na jego rachunek.

Dystans do cytatu zaznacza się najczęściej: [!] albo [tak!], albo [sic!].

Błędów ortograficznych wynikłych z kolejnych zmian pisowni nie zaznaczamy, lecz po prostu je poprawiamy. W zasadzie we wszystkich tekstach z XIX i XX wieku obowiązuje pisownia współczesna i uwspółcześnione formy odmiany („tymi” dla wszystkich rodzajów, a nie „temi” etc.). W tekstach staropolskich niekiedy zachowuje się elementy archaicznej ortografii z powodów estetycznych (*Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej sciencyi pełna, na różne tytuły jak na classes podzielona, mądrym dla memoryału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywki erylgowana*).

W większości przypadków cytaty zapisujemy taką samą czcionką, jak resztę tekstu. Są jednak cytaty, które są bardziej czytelne dzięki wyróżnieniu typograficznemu. Zazwyczaj w grę wchodzi większy margines i mniejsza czcionka. Do takich cytatów należą fragmenty wierszy i dramatów – czyli teksty, gdzie nie bez znaczenia jest rozbicie na wersy i na kwestie. (Tylko niewielkie cytaty poetyckie można zapisać w ciągu, zaznaczając końcówki ukośnymi kreskami: „Nad rzeką opodal krzaczka / Mieszkała Kaczka-Dziwaczka, / Lecz zamiast trzymać się rzeczki, / Robiła piesze wycieczki”.) Cytując wiersz, powtarza się dokładnie podział na wersy oryginału; jeśli pełny wers się nie mieści – pozostałość wyodrębnia się w wersie dodatkowym, wyrównując końce, nie początki wersów. To samo dotyczy cytatów z tekstów dramatycznych. Typograficznie wyodrębnia się także duże fragmenty prozy i tekstów dyskursywnych.

Takie wyodrębnienie nie jest stylistycznie neutralne. Zamiast ciągu myśli, zamkniętego w jednym akapicie, otrzymujemy trzy oddzielne akapity (tekst główny – cytat wyodrębniony – tekst główny) i trzeba je stylistycznie powiązać. Jeśli wyodrębniony został zbyt mały cytat, takie wiązanie zwykle wychodzi niezręcznie. To samo zresztą dotyczy cytatów wciągniętych w tekst główny – jeśli są złożone z kilku słów, a nie jest to kwestia terminologii, lepiej w ogóle zrezygnować z cytowania i zapisać myśl swoimi słowami. I opatrzyć odsyłaczem.

Tekst pochodzi z *Informatora bibliograficznego i bibliotecznego dla studentów wiedzy o kulturze* pod redakcją Leszka Kolankiewicza (Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW, Warszawa 2002).





INSTYTUT
KULTURY
POLSKIEJ

WYDZIAŁ POLONISTYKI
UNIwersytetu warszawskiego

WARSZAWA 2022